

Fil. dr h.c. Marta Hirn 80 år

Fil. dr h.c. Marta Hirn har gjort sin livsgärning som bildarkivarie vid Nationalmuseets -nuvarande museiverkets -historiska bildarkiv. Hennes forskningar och publikationer under årens lopp har till största delen behandlat bilder, upphovsmän till bilder eller människan bakom bilderna.

Långt före andra har Marta Hirn uttalat sig för bra bilder och noggranna bildtexter. En bild enbart kan inte säga allt utan det är uppgifterna om bilden som gör den värdefull. Över detta ämne skrev hon 1957 uppsatsen »Aktning för bilden» som då publicerades i Bokvännens Bok och till vars omtryckning här hon har gett sitt tillstånd. Fast det har gått mer än ett kvartssekel sedan uppsatsen skrevs, är dess krav på en väldokumenterad bild fortfarande befogad och textens budskap ännu i dag aktuellt.

Till Marta Hirns högtidsdag den 7 november 1983 har forna arbetskamrater samlat hennes litterära produktion till en bibliografi. Största delen av Marta Hirns vetenskapliga arbete har dock varit anonymt och förblivit opublicerat. Det är det arbete som ingår i bildarkivets samlingar, i dess kataloger, kartotek, inventeringsberättelser och bildtexter. Där finns grundforskning, anteckningar, tilläggsuppgifter och kompletteringar, som har varit och alltid kommer att vara till glädje och nytta för historie- och kulturforskare.

Marketta Tamminen

MARTA HIRNS LITTERÄRA PRODUKTION

1934

Hattelmala och Parola.

Tre teckningar av C. A. Ehrensvärd.

Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XL, 275–281.

1935

Landskapsteckningar av Carl Peter Hällström.

Finskt Museum XLII, 33–44. (Deutsches Ref., 44.)

Korta notiser om några gamla Åbobilder.

Kulturhistorisk Årsbok 1934, 37–48.

1936

Muuan kivipaino Porvoossa 1840-luvulla – En litografisk anstalt i Borgå på 1840-talet.

Graafikko 4, 4–14.

»Tusenkonstlaren» Desarnod och hans hustru i Borgå 1842–1852.

Finsk Tidskrift, 120–122.

N. Kunelakis och J. Weniger. Två utländska porträttmålare i Finland.

Finskt Museum XLIII, 6–72 (Deutsches Ref., 72.)

1937

Runeberg och hans värld.

Ett bildurval av Marta Hirn. Med text av Yrjö Hirn.

Helsingfors. 176 s.

Runeberg ja hänen maailmansa.

översatt av Vilho Suomi.

Helsinki. 173 s.

1938

Granit från Finland?

Kommentarer till några gamla bilder.

Finsk Tidskrift 10, 189–201.

Suomalaista graniittia?

Suomen Kuvalehti 51–52, 2050–2051.

Ett bildarkiv i forskningens tjänst.

Svenska Pressen 21. 5.

1939

Laurentius Alstrins teckningar av St. Henriks kenotafium i Nousis.

Finskt Museum XLVI, 44–61.

Lahja Kansallismuseolle.
(Lauri Reitzin kokoelma.)
Suomen Kuvalehti 17, 664–665.

1940

Leksaker i Nationalmuseum.
Vad museet har att visa – och vad det saknar.
Månadsrevyn 5. 5., 94–95.

Leikkikaluja Kansallismuseossa.
Suomen Kuvalehti 19, 482–483.

1941

Intressanta fotografier utställda i Borgå museums nyinredda vindsvåning.
Hufvudstadsbladet 9. 5.

1945

Orling–Erlin–Erling.
(C. E. Orling, Alarik Erlin och dekorationsmålaren Erling.)
Garm 11, 6–7.

1946

Kuva-arkisto museon apuvälineenä.
Museoliitto – Museiförbundet 2. s. 26–30. Referat s. 31.

1948

Sveaborg genom två sekler.
Ett bildurval med text.
Borgå. 128 s.
Suomenlinna halki kahden vuosisadan.
Suomenlinnan historiaa sanoin ja kuvin.
Porvoo. 128 s.
(Rec. av Lars Pettersson, *Suomen Museo* 1949, 116–117.)
Suomenlinna 200-vuotias. Sveaborg 200 år.
Vägledning över utställningen i Bastion Carpelan på Sveaborg.

1949

Civilisationens välsignelse har duggat snålt över Sveaborg.
Astra 9.
»Finland framställdt i teckningar».
Historiska och litteraturhistoriska studier 26, 1–86.
(*Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland* 330.)

1950

Småstaden Helsingfors.

Vår huvudstad, utg. av Helsingfors stad.

Helsingfors. 17–74.

Vem var Wilhelm Johansson?

Lucifer. 8–11.

1952

Hur man under 1800-talet tagit vård om St. Henriks kenotafium i Nousis.

Corolla Archaeologica in honorem C. A. Nordman.

Helsingfors. 248–266.

St. Henriks kenotafium i Nousis kyrka.

Vad man under äldre tider vetat om detta monument och hur man tagit vård om det.

Finskt Museum LIX, 41–79. (Deutsches Ref., 79.)

1952–1967

Artiklar över konstnärer verksamma i Finland.

Svenskt Konstnärslexikon 1–5.

Malmö 1952–1967.

1953

Lovsång till en park.

(Ludwig Heinrich von Nicolay: Das Landgut Monrepos in Finnland 1804.)

Florilegium Amicitiae. Festskrift till Emil Zilliacus 1. IX. 1935.

Helsingfors. 101–109.

1954

Runeberg i bild.

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. 343. 142 s.

Bildsamlingarna i Finlands Nationalmuseum.

Genos 2, 37–41.

1955

Runeberg i bild.

Festföredrag i Borgå 5. 2. 1955.

Borgåbladet 8. 2., 10. 2.

Kring ett Nervander-porträtt.

(Oljemålning av Eugène Durand du Jouvét.)

Hufvudstadsbladet 26. 2.

Ett nytt porträtt av J. J. Nervander.

(Gouache av Le Moine.)

Hufvudstadsbladet 29. 4.

8

1956

Från Bomarsund till Sveaborg.

Borgå. 143 s.

Oolannin sota.

översatt av Asser Jokinen.

Porvoo. 145 s.

1957

Aktning för bilden.

Bokvännens bok.

Helsingfors.

(Även i särtryck med egen paginering.)

Xylografen och fotografen Petter Christoffer Liebert.

Lucifer, 18–22.

1958

Björneborg i bild före 1852-års brand.

Osmå 1957, 30–41.

1959

J. T. James och hans resa i Finland 1814.

Finskt Museum LXVI, 88–101. (Deutsches Ref., 101.)

Hur såg Fredrik Cygnaeus ut?

Historiska och litteraturhistoriska studier 34, 17–83.

(*Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 371.*)

Sverige i krig, fest och vardag.

Hufvudstadsbladet 25. 1.

Emanuel Thelning. Vår första historiemålare.

Hufvudstadsbladet 22. 3.

»Finlands thron».

Hufvudstadsbladet 27. 9.

Hovpredikanten och bilderna.

(Bernhard Wadström.)

Hufvudstadsbladet 16. 11.

1960

Den burleske Johan Knutson.

Ateneumin taidemuseo. *Museojulkaisu 1–2*, 10–18.

(Samma på finska, Johan Knutson burleskina taiteilijana, 39–43.)

1961

»Finska Jungfrun».
(En isformation i Stockholms skärgård.)
Julhälsning, utg. av Röda Korset.

1962

Samlingen porträtt och andra konstalster.
Vårt Riddarhus. *Skrifter utgivna av Finlands Riddarhus*. 60–66.

1963

Carl von Kugelgens resa i Finland 1818.
Finskt Museum LXX, 38–74.

August Mannerheim 1805–1876.

Suomen Kansallismuseo. Näyttely kevättalvella 1963.
Finlands Nationalmuseum. Utställning på vårvintern 1963. 76 s.

1965

Carl von Kugelgen och hans resa i Finland 1818.
En bildkrönika utgiven av Frenckellska tryckeriaktiebolaget.
Helsingfors. 77 s.

1970

Kuvia katoavasta Suomesta. Det Finland som försvinner.
Pictures of vanishing Finland.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisten retkikuntien piirroksia
ja akvarelleja vuosilta 1871–1902.
Helsinki. 148 s.

1971

Historiallinen kuva-arkisto. Kansallismuseo.
Historiska bildarkivet. Nationalmuseum.
39 s.

1973

En nyupptäckt unik Borgå-vy.
Hufvudstadsbladet 2. 11.

1975

Fredrik Adolf von Numers.
En konstnär från Gustaf III:s tid.
Historiska och litteraturhistoriska studier 50,
Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 467.
(Även i särtryck med omslag och egen paginering, Borgå Museum, 49 s.)

10

1982

Näse-Jutte. *Johan Holm 1789–1866.*
– ett försök att finna människan bakom föremålen.
Borgå. 77 s.

Bildurvalet till följande verk:

E. W. Juva, Suomen kansan aikakirjat VIII, IX.
Helsinki 1935, 1937

J. A. Heikel, Helsingfors universitet 1640–1940.
Helsingfors 1940.

Tor Therman, Finlands väg genom tiderna.
Helsingfors 1947.

Eirik Hornborg, Finlands historia från äldsta tid till våra dagar. *De nordiska folken genom tiderna.* Malmö 1948.

Ilmari Salomies, Suomen kirkon historia II, III.
Helsinki 1949, 1962.

Einar W. Juva–Mikko Juva, Suomen kansan historia 1–4.
Helsinki 1964–1966.

Aktning för bilden!

av

Marta Hirn

Långa titlar är ett oting och det kan förklara att denna uppsats inte fått heta »Aktning för bilden och för uppgifterna om den». Det är nämligen den nonchalans som – särskilt i Finland – visas *bilden* och även de *förklarande texterna* till den, som föranleder dessa rader.

Det skall villigt medges att även i vårt land mycket har gjorts för att förbättra *bildens* ställning. Men mycket återstår än innan läsaren av en bok även av illustrationerna kan få den glädje och den kunskap han är berättigad att erhålla. Den stora allmänheten är knappast medveten om hur mycket som försummas på detta område – det förströdda intresse som ägnas bilderna beror nog till stor del på den form i vilken dessa bilder serveras.

Den kritik som här kommer att framföras gäller självfallet den s.k. kunskapslitteraturen och inom denna gren främst de historiska, litteraturhistoriska, genealogiska, biografiska och lokalhistoriska böckerna. Inom dessa områden har det hittills mycket ofta varit så att författaren – vanligtvis en lärd dam eller herre – har hyst ett så litet intresse för den illustrering av boken förläggaren önskar ur avsättningssynpunkt, att han överlämnat hela bestyret till förläggaren. En författare som är så helt bokligt eller kanske man bör säga bokstavligt inställd att han inte själv vill göra sig besvär att för sin bok söka få fram bästa tänkbara illustrationsmaterial och att själv se till att detta material verkligen blir publicerat i klanderfri form skulle göra klokt i att låta sin bok förbli oillustrerad. Det finns visserligen fall då man kan ursäkta en författare som inte själv väljer sitt illustrationsmaterial, men de fallen är ytterst få. Det gäller jättestora verk i många band eller arbeten av så speciell karaktär att sakkunskap fordras även för väljandet av illustrationerna.

Det blir nödvändigt att ytterligare förklara vad som ligger bakom detta stridsrop till förmån för *den väldokumenterade bilden*. För det första: det är som redan sagts otänkbart att ett bildurval som företas av en mer eller mindre ointresserad tjänsteman på förlaget eller på ett arkiv – låt så vara att denna tjänsteman läst och begrundat texten – någonsin skulle kunna bli helt tillfredsställande. Är det inte så att endast författaren själv, densamme som gett sitt hjärteblod, som genomlevt all den möda och som gått igenom den skärseld ett författarskap innebär, endast han kan drivas av en verkligt brinnande åstundan att få texten förtydligad av ett så sakligt, ett så vackert, så nytt och så förstklassigt bildmaterial som någonsin möjligt? Bort med all lejd arbetskraft i denna liksom i så mången annan detalj av litterärt eller

vetenskapligt arbete. *Bilden* är bättre värd! Är det otänkbart att en populärhistoriker eller t. o. m. en historiker kunde bygga sin framställning på något annat än de skriftliga och tryckta källor han anlitar; att han redan då han går till sitt verk skulle ha den behandlade tidens bildskatt för sin inre blick?

Enligt gammal sed skall en bild i en bok – här lämnas självfallet alla så kallade bildverk eller bokfilmer på sidan om ämnet – icke få fördes med mer än en eller högst två rader text. Långa bildtexter är fula, de gör sig inte bra i den s. k. ombrytningen. Och dock är det ju endast genom långa bildtexter, eller varför inte bildförklaringar i en särskild bildförteckning, som bilden kan bli av verkligt intresse. Hur ofta återges inte en oljemålning, en akvarell eller en teckning utan uppgift om vem som utfört den, när den kommit till eller var den förvaras. För att inte tala om gravyrer som nästan alltid publiceras i beskuret och förvanskade skick. (Publicerandet av utsnitt ur en större bild är naturligtvis fullt försvarligt så snart detta uppges.) Så länge t. o. m. museer och arkiv i de stora europeiska huvudstäderna kan göra sig skyldiga till att leverera fotografier av gravyrer och litografier och t. o. m. av akvareller och teckningar som inte återger hela bilden och som med förkärlek på fotografien lämnar bort eventuella textpartier, finns det inte mycket hopp om att man skall slippa se dessa förvanskade reproduktioner. Det ligger väl någon falsk tro på att en bild gör sig bättre i reproduktion om man avlägsnar eventuellt störande anteckningar eller texter och varför inte om det så passar jämkar litet på formatet genom att skära bort en himmel som syns alltför hög eller en marginal som blott förefaller som slöseri med utrymme. Allt detta gör man utan att ana att det är synd mot den helige ande att förgripa sig på en gammal bild. Den höga himmeln eller den breda marginalen ger just bilden dess tidsprägel och de vackert sirade texter konstnären efter noggrannt övervägande och givna lagar graverat in i kopparplåten får naturligtvis aldrig lämnas bort. Hur mycken upplysning kan man inte dessutom inhämta ur dessa bildtexter. Varför skall läsaren berövas dem? Varför är man överhuvudtaget även i de egna texterna så snål med vad man berättar om bilden?

Det är sant att fotografernas fordran att få sina namn kända och arkivens eller museernas stämplor som inte tillåter publicering utan angivning av källuppgift, gjort mycket ont och trängt ut långt viktigare upplysningar om bilden. Men man tycker ändå att var och en borde inse att uppgiften om vem som målat en tavla är viktigare än uppgiften om vem som fotograferat den och att läsaren vore tacksammare att få veta var han i original kan få återse ett konstverk eller ett föremål än att få veta vilket arkiv som förmedlat bilden. Det vore väl ett minimikrav att plats bereddades för samtliga dessa uppgifter – under bilden eller i en särskild förteckning. Såsom det nu är har de verkligt sakliga uppgifterna fått stryka på foten för de mera ovidkommande.

Tillochmed i den förnämaste och bäst illustrerade medeltidshistoria som under senare år utkommit i vårt land får den läsare som eventuellt förälskar sig i någon av de utmärkta bilderna av våra konstverk från medeltiden och som önskar få se dessa konstverk i original ingen upplysning om huruvida de kan ses i vårt Nationalmuseum – vilket ju lätt kan gå för sig – eller

huruvida de förvaras ute i kyrkorna eller i andra museer. Under bilderna av samtliga träskulpturer – från den berömda Korpomadonnan i Finlands Nationalmuseum till altarskåpet från Euraåminne i Raumo museum står nämligen som enda upplysning »Foto Finlands Nationalmuseum». Det är riktigt att samtliga fotografier stannar från Finlands Nationalmuseums bildsamlingar och att detta bör nämnas, men en läsare som ser på bilderna och som intresserar sig för originalkonstverken som sådana har väl ändå föga glädje av just *den* upplysningen. Samma sak gäller vår nyaste konsthistoria – här får läsaren ibland veta var det avbildade konstverket befinner sig, ibland inte. Detta är alltså våra standardverk – att det inte kan stå bättre till då det gäller böcker som utges med mindre anspråk är självklart.

Hur kan man förklara denna likgiltighet för bilden och för uppgifterna om den. Kameran – denna välsignade uppfinning – med vars hjälp det blivit möjligt att utge så många storartat vackra böcker – hur har den utnyttjats då det gäller illustration av böcker inom de här behandlade områdena? Har den inte ofta blivit ett alltför lättvindigt redskap i händerna på alla dem som är ute på jakt efter bilder till varje pris och med så liten möda som möjligt? I våra ögon förefaller måhända kunskapslitteraturen från tiden före kamerans uppträdande valhänt och barnsligt illustrerad. Men vilken omsorg och vilken möda ligger det inte bakom det illustrationsmaterial som återges efter originalteckningar och som ritats på den litografiska stenen eller skurits in i trästocken. Det är inte bara det att man har det intrycket att konstnären och hantverkaren uppjudit sin yttersta förmåga (vilket naturligtvis också gäller de verkligt ambitiösa fotograferna); man måste även medge att böckerna då mycket oftare än nu var försedda med digra illustrationsförteckningar som gav läsaren alla de uppgifter man nu saknar. Efter det kameran blev ett redskap i var mans hand gick bilden såsom illustration på sätt och vis mot sin dekadens. Man glömde mycket ofta, då det gällde vetenskapliga och populärvetenskapliga arbeten att kvaliteten bör gå framom kvantiteten. Arkiven fylldes med undermåliga bilder. Genom att fotostater, mikro- och makrofilmer och vad allt dessa den moderna tidens påfund heter av kritiklösa författare anammats även i reproducerande syfte, har situationen för den illustrerade boken ofta blivit rent av katastrofal. För att inte tala om den moderna färgfotograferingen och de färgplanscher som även ansedda förlag nuförtiden ofta pryder sina böcker med. Man skulle rekommendera dem att studera de färgplanscher som gjordes under slutet av 1800-talet och början av vårt sekel – det som görs nu kan i många fall inte nämnas på samma dag.

Den allra största likgiltigheten för bilden visar fortfarande tidningar och tidskrifter, just de som gör anspråk på att vara de förnämsta bildnings-spridarna. På många håll är man så litet medveten om att endast det bästa är gott nog då det gäller bilden, att man inte ens vill betala för den. Man tycker att författaren själv skall bestå det illustrationsmaterial han anser sig behöva för sin artikel och att han på det sättet skall krympa sitt redan förut så gott som obefintliga honorar. Med den politiken kan man knappast vänta sig att få fram verkligt välillustrerade artiklar.

Även skolböckernas illustrering i vårt land bör påtalas. Med all aktning för det arbete för trevligare skolböcker, t. v. främst läroböcker för folkskolan, som utförs av vårt svenskspråkiga skolboks-förlag, måste man medge att vi har långt till de ypperligt och modernt illustrerade historie- och litteraturhistorieböcker som under de senaste åren kommit ut i Sverige. Rent av skandalös är situationen på finskspråkigt håll där man undan för undan trycker nya upplagor av läroböcker med mer än 50 år gamla, frimärksstora klichéer. Man skyller på den omorganisation av läroböckerna Skolstyrelsen lär planera, men måne inte detta vara de obotfärdigas förhinder. Skall man vänta på Skolstyrelsens nya direktiv så lär väl nog barnen i våra finskspråkiga skolor få hålla till godo med dessa föga lustbetonade böcker några årtionden till.

Man ville så gärna att även vi i Finland skulle bli medvetna om bildens betydelse för boken och framförallt för läroboken. Läroboken för barn och läroboken för fullvuxna. Man önskar att vi skulle kunna göra slut på författarnas och framförallt vetenskapsmännens ovilja att själva befatta sig med bilden och de så viktiga uppgifterna om den. Man önskade att de som skriver skulle inse att ett citat ur en artikel av Gunnar Ekelöf om vår »Traditionslöshet» kanske även kunde tillämpas på den illustrering en författare bör ha i tankarna redan då han skriver sin bok: »Vad hjälper det en vilsen och trilsk gymnasist att han vet något om förnuftdyrkan, utilism och den borgerliga revolutionens idéer när han läser Kellgren eller fru Lenngren? Han kommer bara att se snusförnuft och torftig sensmoral. Ge honom i stället [även i bild i den mån det går, bör man i detta sammanhang tillägga] tiden, dess umgängeston, klädedräkt bland hög och låg, gatsmuts och odörer, ekipager, musik, även slagdängor, måleri, även krogskyltar, könsmoralen, formen på glasen, dekoren på tallrikarna, matrecept, sotarpojknas rop, skeppen på Strömmen eller Älven, dagens on dits och bon mots, och ge honom det åskådligt.» Ge honom allt detta även i bild för att han skall lära sig att se, se med de ögon han fått och icke gå blind genom livet som så otaliga av oss gör fastän vi fått behålla våra ögons ljus.

(Omtryckt ur Bokvännens Bok. Helsingfors 1957)